

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/30, p. 749-751

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12721>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

This article was checked by iThenticate.

**TURAN, LOKMAN. ANLATI DENİZİNDEN LİRİZM ADALARINA
YOLCULUK - MESNEVİYİ GAZELLE OKUMAK (HÜSREV Ü
ŞİRİN, YUSUF U ZÜLEYHA, LEYLA VÜ MECNUN
MESNEVİLERİ BAĞLAMINDA). İSTANBUL: KESİT YAYINLARI.
MAYIS 2017. ISBN: 978-605-9408-33-2.**

*Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ**

Klasik İnan edebiyatında mesnevi içinde “gazel” söyleme geleneğinin ilk temsilcisi XI. yüzyıl şairlerinden Ayyûkî’dir. Onun, *Varka ve Gülşâh*’ına on adet gazel yerleştirmesiyle başlayan gelenek Anadolu sahasında yetişen klasik Türk edebiyatı şairlerinin bir kısmınca da izlenmiştir. Bu niteliği taşıyan Türkçe ilk mesnevi XIII/XIV. yüzyıl şairlerinden Ahmed Fakîh’in *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi’s-şerîfe*’sidir. Sonraki yüzyıllarda kaleme alınmış Türkçe mesnevilerin bir kısmının da aynı özelliği taşıdığı görülmektedir. Konuya bir makale ile dikkati çeken ilk isim Hüseyin Ayan (1974), son çalışmayı kaleme alansa Lokman Turan (2017)’dir. Turan, 2017 yılında yayımladığı kitabında klasik Türk edebiyatı alanında yetişmiş şairlerden Şeyhî’nin *Husrev ü Şîrin*’i, Hamdullah Hamdî’nin *Yûsuf u Züleyhâ*’sı ve Fuzûlî’nin *Leylâ vü Mecnûn*’u bağlamında “mesnevilerde gazele yer verme” özelliğini ayrıntılı bir biçimde incelemiştir.

Turan’a göre “Mesneviyle arkasına hikâye alan gazel, onun her beytinden mesneviyle ve diğer gazellerle ilişkilendirilen farklı bir işleve bürünür. Burada gazel, artık hikâyesi olan bir şiidir.” Dolayısıyla okur yani biz “Böylece kimi zaman birbirini tamamlayan kimi zaman da kısmi sapmalarla hikâyeyi yorumlayan ve birbirini çevreleyen farklı hikâyelerle karşı karşıya kalırız.” (s.9) Çalışmasında mesneviyi gazelle okuma denemesi yaptığını belirten yazar, bunu yapmanın “gazelin hiçbir unsurunu dışarıda bırakmamak” anlamında olduğunu belirtir. Böyle bir inceleme kaleme almaktaki amacını ise büyük ölçüde İnan edebiyatından etkilenen ve en çok da Nizâmî’yi örnek alan Türk mesnevicilerinin hangi noktalarda onu ve diğer İnanlı şairleri geçtiklerini, mütercimlik ve mukallitlik seviyesinden müellif seviyesine çıkabilmek için hangi teknikleri kullandıklarını, tamamlamaları gereken eksiklerin neler olduğunu ortaya koymak suretiyle açıklar (s.19).

Araştırmacı, yukarıdaki amaç doğrultusunda yazdığı kitabında gazelleri yorumlayabilmek için kendisine bir hareket noktası, bir bakış açısı arar. Belirttiğine göre kendisine bunu sunacak rehber Şeyhî olmuştur. Şeyhî *Husrev ü Şîrin*’inde;

Çü hatm oldı gazel seb’a’l-mesânî

Kılır bu mesneviyle sahîf-hânî

beytiyle tam da aradığı teklifi yapmıştır. Beyite *Kur’an-ı Kerim*’den iktibas edilen “seb’a’l-mesânî” kavramının anlamları, yazarın mesnevi ile gazel arasındaki ilişkinin niteliğini tespitinde ve

* Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek fcutlar@hacettepe.edu.tr

mesnevilerdeki gazellerin işlevlerini anlamasında yol gösterici olur. Bu tamlamanın “Fatiha suresi” anlamını taşıması, yanı sıra içinde geçen “mesâni” kelimesinin mesnevi terimi ile aynı kökten gelerek bu nazım şekline de işaret etmesi, ayrıca “musikide ikinci tel ya da çifte telliler” için kullanılan bir terim olması ona mesnevilerdeki gazelleri bağımsız parçalar olarak değerlendirmem gerektiği hususunda aradığı hareket noktasını vermiş görünmektedir. Nitekim araştırmacının daha sonra işaret ettiğine göre Şeyhî'nin yukarıdaki beyitte yaptığı analogi, gazeli (mesnevi içindeki) küçük bir mesnevi olarak yorumlayan bakış açısından doğmuştur (s.17-18, 20).

Klasik Türk edebiyatında Şeyhî'nin *Husrev ü Şîrîn*'i, Hamdullah Hamdî'nin *Yûsuf u Züleyhâ*'sı, Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'u aynı hikâyeyi konu alan diğer Türkçe mesneviler içinde aşılmamış örnekler olarak kabul edilmektedir. Turan “Gazel mi mesneviyi, mesnevi mi gazeli yorumlar?” sorusunun cevabını bu üç eserle sınırlandırarak aramış, bunu adı geçen mesnevilerin çok beğenilen başarılı örnekler olmaları belirlemişse de elbette içlerinde gazellerin yer alması da söz konusu tercihin temel noktasını oluşturmuştur. Araştırmacının döngüsel bir metotla yaptığını belirttiği (s. 12-13) incelemenin yer aldığı kitap üç ana bölüm ve sonuçtan meydana gelmektedir. Birinci bölümden önce sırasıyla “Teşekkür, Ön Söz, Literatür Özeti, Giriş” bölümleri mevcuttur (s.8-20). “Sonuç”un ardından “EK I, EK II ve EK III”te sırasıyla “Husrev ü Şîrîn, Yûsuf u Züleyhâ, Leylâ vü Mecnûn” mesnevilerinde yer alan gazellerin, bunların önündeki ve sonundaki geçiş beyitlerinin ve başlıklarının günümüz alfabetesine aktarılmış metinleri verilmiştir (s.267-324). Kitap “Kaynakça” ile sona ermektedir.

Turan, “Literatür Özeti” (s.15-16) başlıklı kısımda aynı konuda yapılmış çalışmaların içeriklerine kısaca değinmiştir. Hüseyin Ayan'ın 1974'te yazdığı “Hamdullâh Hamdî'nin Yusuf u Züleyha Mesnevisindeki Gazeller” başlıklı makalesi ile bu konuya değinen ilk isim olduğuna işaret etmiştir. Ardından Robert Dankoff (1984), Namık Açıkgoz (2007), Lokman Turan, Rifat Kütük (2009) ve Lokman Turan (2016)'ın da konu hakkında makaleler yazdığını belirtmiştir. Çalışmasının “Giriş”inde bu konuda bir kitabı niçin kaleme aldığına ilişkin olarak bilgiler vermiş ve kullandığı yöntem üzerinde durmuştur. Yazarın belirttiğine göre “Bir eserin yazılıp bitirilmiş olması örnek aldığı eserlerle ilgili bir *etkilenme endişesinin* ta kendisi, Harold Bloom'un ifade ettiği ‘Etkilenme Endişesi’[dir].” Dolayısıyla “Bu eleştirel yöntem, şairin kendi şiirinin atalarıyla olan ilişkisini tespit etmeye dönüktür. Divan şairlerinin örnek aldıkları mesnevilerden başka teknik hususiyetlerin yanı sıra sıra ayrı vezinlerde ve sayıca daha fazla gazel söylemek suretiyle yaptıkları[ı da], üst metne gazel-mesnevi birlikteliğinden doğan sinerjiyle farklı bir yorum getir[mektedir.]” (s.17-20).

Kitabın Şeyhî'nin *Husrev ü Şîrîn*'ine ayrılan birinci bölümünde inceleme “metindeki gazeller ve işlevleri, nedensellik problemi, gazeller, gazel söylenme aralıkları, gazel söylenen fasıllar, mahlas kullanılan gazeller, musiki, gazellerin vezinleri, kafiye ve redif, mesneviyle aynı vezindeki gazeller, mesnevi gazel ilişkisi, gazel zamanı, oyalanma zamanı olarak gazel, mesnevi zamanından gazel zamanına geçiş” konularını ifade eden başlıklar altında yapılmıştır. Şeyhî'nin, Nizâmî'nin eserini örnek olarak yazdığı ve vakayı çok büyük değişiklikler yapmadan aktardığı mesnevisine Nizâmî'den farklı olarak “yirmi yedi gazel” eklediği belirtilerek bunlar sıralanan noktalardan hareketle değerlendirilmiş ve metindeki gazellerin “işlevleri”nin ortaya konmasına çalışılmıştır (s.21-111).

Eserin ikinci bölümünde (s.113-150) Hamdullah Hamdî'nin *Yûsuf u Züleyhâ*'sındaki on beş gazel ele alınmıştır. Bu mesnevi “metindeki gazeller ve işlevleri, gazeller, gazel söylenen fasıllar ve Hamdî'nin gazel söyleme tutumları, gazel söylenme sebepleri, vezin, kafiye ve redif, gazel mesnevi ilişkisi, gazel zamanı, oyalanma zamanı olarak gazel, mesnevi zamanından gazel zamanına, gazel zamanından mesnevi zamanına geçiş teknikleri” bağlamında incelenmiştir. Burada *Yûsuf u Züleyhâ*'daki gazellerin işlevleri farklı sorularla ele alınmıştır. Hamdullah Hamdî'nin kendisinden önce birçok kez yazılmış bir hikâyeyi “bir de benim dilimden dinleyin” demesinin aslında önceki

şairlerden “belli bir sapma” olduğu vurgulanmış, dolayısıyla bu doğrultuda yapılacak bir incelemeden elde edilecek sonuçların söz konusu sapmanın niteliğini de ortaya koyacağı belirtilmiştir (s.115).

Çalışmanın üçüncü bölümü Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'una ayrılmıştır (s. 151-255). Bu eser “içindeki gazeller ve işlevleri, gazelin retoriği, mahlas, gazellerde mahlas ve söyleyici problemi, gazeller, gazel söylenen fasıllar ve Fuzûlî'nin gazel söyleme tutumları, gazel söylenmeyen fasıllar, gazel söylenmesi gerekirken söylenmediği durumlar, gazel söylenme aralıkları, gazellerin biçimsel özellikleri, vezin, kafiye ve redif, gazel mesnevi ilişkisi, gazel zamanı, mesneviden gazele giriş teknikleri, gazelden mesneviye geçiş teknikleri”ni dile getiren başlıklar altında incelenmiştir. Mesnevinin tasavvufî yönüne ve bunun ferdî bir tecrübe olduğuna değinen Turan'a göre Fuzûlî, bu tecrübesini en üst seviyede ifade edecek bir dil arayışıyla başka nazım şekillerine yönelmiş ve gazeli özellikle tasavvufî lirizmi ifade etmeye imkân sağlayabilecek özellikler taşıması nedeniyle seçmiş olmalıdır. Nitekim şairin *Leylâ vü Mecnûn*'daki yirmi dört gazeli *Dîvân*'na almaması da aslında hikâyesi olan bu şiirlerin başka bir dünyaya ait olduğunun ifadesidir (s.158, 161).

Kitabın “Sonuç” (s.257-266) kısmına “Böyle bir çalışmaya sonuç yazmak oldukça zordur.” cümlesiyle başlayan Turan; farklı özellikler taşıyan ve ayrı gazel söyleme tekniklerinin kullanıldığı üç eseri incelemesi sonucunda elde ettiği bilgileri her mesneviye ait özetlemeler yoluyla okurla paylaşmıştır. Bu özetlemelerden sonra gazellerin, içine girdikleri hikâyelere farklı anlamlar katacaklarına değinmiştir. *Kur'an* yorumcularının “Kur'an büyük bir Fatiha suresi ve Fatiha suresi, küçük bir Kur'andır.” değerlendirmesinden ve Şeyhî'nin gazel-mesnevi ilişkisini de “Seb'a'l-mesânî” terkiibiyle ifade etmesinden hareketle “Gazeli küçük bir mesnevi, mesneviyi büyük bir gazel olarak düşündüğünü belirterek kendisinin hareket noktalarından birinin de şairin bu görüşü olduğunu vurgulamıştır. Yine Şeyhî'nin “gazel söylemeyi ev yapmaya, mesnevi telif etmeyi şehir inşa etmeye” benzetmesini sadece “kolaylık-zorluk ilişkisi” bağlamında değerlendirmenin doğru olmadığına, evin ferdî olanı, şehrin toplumsal olanı dolayısıyla gazel-ev ilişkisinin seçkinleri, mesnevi-şehir ilişkisinin yaygınlığı ifade ettiğini belirtmiştir. Dolayısıyla şairin bu ilişkiyi kurarak halk ve divan edebiyatının muhataplarını aynı çatı altında topladığına değinmiş ve konuyu okur kitlesi açısından da değerlendirmiştir. Mesnevideki “anlatıcı”, gazeldeki “söyleci” kavramlarının da bu bağlamda yeniden ele alınması gerektiğine dikkati çekmiştir. Elde ettiği sonuçların *bir şairin atalarıyla olan ilişkisini saptamayı kolaylaştıracağı* (etkilenme endişesi) belirten yazar, bu esnada meydana çıkan kısmî sapmalarınsa şairleri, örnek aldıkları İranlı üstatlardan ayıran ve mesnevilerine telif niteliği katan özellikler olduğunu belirtmiştir. Mesnevilerde özgünlükle kastedilenin de bu sapmalar olduğunu vurgulamıştır.

Günümüzde klasik Türk edebiyatı mensubu şair veya nasirlerin kaleme aldığı eserlerin çoğunun çevriyazılı metinleri (hepsi aynı özenle olmasa da) hazırlanmıştır. Ancak bu metinlerin sadece çevriyazılı çalışmalar olarak kalmaması, farklı bağlamlarda değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Son zamanlarda bu nitelikteki çalışmaların sayısının arttığını görmek sevindiricidir. Bunlardan biri de Lokman Turan'ın üç mesnevide yer alan gazellerden hareketle kaleme aldığı yazımızda tanıtmaya çalıştığımız kitabıdır. Konuyu ele alış ve yaklaşımlarındaki özgünlük bağlamında dikkat çeken ve başarılı bir örnek olma özelliği taşıyan eser, bu nitelikleriyle başka araştırmalara öncülük edecektir düşüncesindeyiz. Turan'ı kutluyor ve imza atacağı yeni incelemelerle klasik Türk edebiyatı alanına katkılar yaptığını görmeyi bekliyoruz. Dankoff'un da belirttiği gibi “Mesnevide gazel söyleme geleneği İran edebiyatında bir çiçek olarak açmış, Türk şairlerinin elinde gül bahçesine dönüşmüştür (s.266).” Hasılı mesnevi bahçesinde derilmeyi bekleyen daha çok gül var.

Turkish Studies